

УДК 343.222

О. В. Козаченко,

докт. юрид. наук, проф., голова
Миколаївського осередку ГО
«Всеукраїнська асоціація
кримінального права»

**АРХІТЕКТОНІКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ:
ПОНЯТТЯ, ВЛАСТИВОСТІ ТА СИСТЕМА
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ**

У статті на підставі запропонованої авторської дефініції кримінально-правового заходу визначаються його змістовні ознаки, сукупність яких створює можливість для розмежування заходів кримінально-правового впливу та заходів, передбачених іншими галузями права. Виділяються об'єктивні та суб'єктивні властивості кримінально-правових заходів, встановлення яких дозволяє забезпечити доцільність, обґрунтованість та ефективність кримінально-правового впливу в умовах модернізації кримінального закону як соціокультурного конструкту, розрахованого на регулювання групової та індивідуальної кримінальної активності.

Ключові слова: кримінально-правовий вплив, кримінально-правовий захід, об'єктивні властивості кримінально-правового заходу, соціальна справедливість, суб'єктивні властивості кримінально-правового заходу.

Сучасна кримінально-правова доктрина характеризується пошуком оптимальних форм здійснення кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення або інше суспільно небезпечне (об'єктивно-протиправне) діяння. Одним із найбільш перспективних напрямів розвитку пізнавальної думки слід визнати формування сталого уявлення про архітектуру кримінально-правового впливу як узгоджену різнорівневу та «багатоколіїну» (багатовекторну) систему функціонуючих структурних елементів, використання яких забезпечує досягнення цілей, поставлених перед кримінальним правом взагалі та перед заходами кримінально-правового впливу зокрема. Поряд із цим розуміння сучасної архітектури кримінально-правового впливу неможливе без уявлення, відповідно до якого кожний кримінально-правовий захід, що розглядається

як субстрат всіх форм безпосереднього кримінально-правового впливу, характеризується певною структурою, через яку проявляються властивості кримінально-правових заходів.

До аналізу системи заходів кримінально-правового впливу зверталась значна кількість українських представників кримінально-правової доктрини, серед яких особливої уваги для подальшого осмислення потребують наукові доробки Л. В. Багрія-Шахматова, В. С. Батиргареєвої, Ю. В. Бауліна, В. М. Бурдіна, В. О. Глушкова, Н. О. Гуторової, В. В. Голіни, В. К. Грищука, Т. А. Денисової, О. О. Дудорова, О. М. Костенка, В. О. Меркулової, А. А. Музики, О. В. Наден, М. І. Панова, Є. О. Письменського, Ю. А. Пономаренка, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. О. Тулякова, В. І. Тютюгіна, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, П. В. Хряпінського та ін. Однак представники кримінально-правової науки у власних дослідженнях приділяли увагу або окремим видам кримінально-правових заходів, або їх системі без урахування специфіки властивостей таких заходів, або залишаючи за межами системи окремі види кримінально-правових заходів.

До останнього десятиліття кримінально-правовий захід розглядався як інтуїтивно зрозуміла, але ані нормативно, ані доктринально не визначена категорія, що набула поширення у зв'язку з конкретизацією форм здійснення кримінально-правового впливу. У процесі осмислення змісту поняття кримінально-правового заходу в українській кримінально-правовій доктрині склалося декілька підходів, які мають як безумовно позитивний характер, так і окремі недоліки.

Представники першого підходу пропонують відмовитися від спроб визначення змістовних характеристик і властивостей кримінально-правового заходу і характеризувати його виключно як складне системне кримінально-правове явище, що не має самостійної цінності, і тому може визначатися через просте перерахування форм свого нормативного закріплення. Так, Л. В. Багрій-Шахматов запропонував розглядати під кримінально-правовими заходами

нормативно визначені форми реалізації кримінальної відповідальності, до яких належать всі заходи, передбачені у кримінальному законодавстві – покарання та інші заходи кримінально-правового характеру; заходи кримінально-процесуального примусу – заходи, що мають супутній відносно реалізації кримінальної відповідальності характер; заходи адміністративно-правового примусу – примусові заходи, передбачені правилами адміністративного нагляду¹. Аналогічну точку зору висловлюють такі представники української кримінально-правової науки, як В. К. Гришук², М. І. Хавронюк³, Ю. А. Пономаренко⁴ та ін. Позитивний характер зазначеного підходу полягає в тому, що при його застосуванні чітко окреслюється коло заходів кримінально-правового характеру та створюється підґрунтя для розмежування заходів правового впливу різної галузевої належності. Разом із тим досліджувана позиція не супроводжується визначенням суттєвих та змістовних ознак самого кримінально-правового заходу, що залишає багато запитань стосовно його характеристик і властивостей, які дають можливість у тому числі й визначити групу заходів, що недостатньо обґрунтовано належать до заходів інших галузей права.

Представники іншого підходу пропонують визначати кримінально-правовий захід через аналогічні або тотожні правові категорії, які, на їх думку, щодо заходу мають елементарний характер і тому на їх основі може будуватися визначення заходу кримінально-правового впливу. У межах зазначеного підходу найбільш вразливими для критики слід визнати точки зору тих науковців, які пропонують визначати кримінально-правовий захід власне через категорію заходу. Так, І. І. Митрофанов зазначає, що засоби кримінально-правового впливу – це засоби, що застосовуються до особи, яка вчинила

---

¹ Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации / Л. В. Багрий-Шахматов. – Одесса : Дизайн и полиграфия, 2000. – С. 117.

² Гришук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. К. Гришук. – К., 2007. – С. 141.

³ Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? / М. І. Хавронюк // Юрид. вісн. України. – 2013. – № 21 (934). – С. 6–7.

⁴ Пономаренко Ю. А. Заходи безпеки за кримінальним правом України / Ю. А. Пономаренко // Вісн. прокуратури. – 2011. – № 9. – С. 66.

передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), і полягають у передбаченій цим Кодексом негативній, справедливій і невідворотній оцінці (засудженні) вчиненого діяння та особи, що його вчинила, а також у необхідних випадках – у позбавленні чи обмеженні прав і свобод цієї особи⁵. Аналогічну позицію займає Н. О. Гуторова, яка пропонує під заходами кримінально-правового характеру розуміти встановлені кримінальним законодавством заходи, які застосовуються в разі вчинення передбаченого КК діяння і полягають у погіршенні правового статусу особи⁶. При визначеному підході до аналізу поняття кримінально-правового заходу залишаються невизначеними ті структурні елементи заходів правового впливу, з використанням яких створюється механізм правового впливу, притаманний саме кримінальному праву в процесі пошуку відповідних наслідків вчинення злочинного діяння.

Особливої уваги як такий, що є найбільш прийнятним для сучасного кримінального права України, потребує підхід дослідників, які пропонують визначати захід не через тотожні, а через аналогічні категорії, які передають змістовні особливості самого заходу, але за смисловим обсягом з ним не співпадають. Так, на переконання А. М. Яценка, під заходами кримінального характеру слід розуміти засоби впливу, які передбачені законом про кримінальну відповідальність за вчинення злочинного, чи зовні схожого на нього діяння, або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною цього закону, пов'язані з обмеженнями чи позбавленнями найбільш значимих для людини прав і свобод, або зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та покарання, чи навіть взагалі з її не притягненням до такої відповідальності, і спрямовані на досягнення

---

⁵ Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на осіб, які вчинили злочини : монографія / І. І. Митрофанов. – Кременчук : Вид. ПП Щербатих О. В., 2009. – С. 451.

⁶ Гуторова Н. О. Заходи кримінально-правового характеру / Н. О. Гуторова // Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 7 лютого 2014 року / відп. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Гельветека, 2014. – С. 19.

соціально корисних цілей⁷. Зазначеного підходу дотримуються такі представники кримінально-правової доктрини, як Є. М. Вечерова⁸, І. А. Лозінська⁹ та ін.

Наголошуючи на необхідності застосування авторського підходу дефініції кримінально-правового заходу як субстрату (першоелемента) всіх форм здійснення безпосереднього кримінально-правового впливу, потрібно зазначити, що під ним слід розуміти систему прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та інші), правомірну поведінку, який здійснюється на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що склалося в конкретно-історичних умовах розвитку суспільства¹⁰.

Запропоноване визначення дає підстави для висновку, що кожний кримінально-правовий захід формується або має формуватися законодавцем на засадах необхідного збалансування закладеного в ньому примусового та заохочувального потенціалу шляхом поєднання прийомів і способів здійснення правового впливу на поведінку певної особи. Домінування одного зі способів правового впливу надає змогу для виділення примусових та заохочуваних типів кримінально-правових заходів. Натомість прийом правового впливу набуває унікальних ознак, уособлюючись у кожному кримінально-правовому заході, що дає можливість констатувати існування певного переліку (видів) заходів як заохочувального (звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання тощо), так і примусового (примусові заходи медичного характеру, спеціальні

---

⁷ Яценко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність / А. М. Яценко // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 781.

⁸ Вечерова Є. М. Заходи кримінально-правового впливу на злочини: поняття, умови застосування та види / Є. М. Вечерова // Наук. вісн. Міжнар. гуманітарного ун-ту. – 2011. – № 2. – С. 126.

⁹ Лозінська І. А. До питання про поняття та зміст заходів кримінально-правового характеру / І. А. Лозінська // Вісн. Кримінолог. асоц. України. – 2014. – № 8. – С. 188.

¹⁰ Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культурно-антропологічний вимір : монографія / О. В. Козаченко. – Миколаїв : Іліон, 2011. – С. 182–208.

кримінально-правові заходи тощо) типу. Таким чином, способи та прийом правового впливу виступають визначальною (базовою) ознакою кримінально-правового заходу, при цьому перші уособлюють загальну природу правового впливу на поведінку особи, а другий відображає специфіку їх реалізації.

Крім зазначеної, кримінально-правовому заходу притаманні такі ознаки. По-перше, він застосовується виключно державою в особі її повноважних органів та посадових осіб та тільки на підставі закону. Указана ознака не має виключень навіть за умови здійснення провадження на підставі угод (Глава 35 КПК України), оскільки угода про примирення або про визнання винуватості затверджується судом у випадку встановленої відповідності її змісту та порядку укладення вимогам матеріального та процесуального законодавства. Що стосується джерел кримінально-правових заходів, то слід зазначити таке. Питомі більшість кримінально-правових заходів передбачені кримінальним законом України, натомість окремі недостатньо обґрунтовано віднесені законодавцем до заходів інших галузей права (наприклад, компенсаційні заходи застосовуються в цілому на засадах кримінального процесуального права та частково цивільного та цивільно-процесуального; профілактичним заходам приписується предмет та метод правового регулювання, який використовується в адміністративному праві). Існуюча ситуація суперечить засадам формування галузей права і потребує свого вирішення, що буде доцільним як із позиції кримінального, так й інших галузей українського права.

По-друге, кримінально-правові заходи вживаються виключно за умови встановлення визначених законом підстав. У цілому виділяються два види підстав, за наявності яких застосовується кримінально-правовий захід: основна та факультативні. Основною підставою, наявність якої є обов'язковою передумовою для вжиття кримінально-правового заходу будь-якого виду, слід вважати вчинення кримінального правопорушення або

іншого суспільно небезпечного діяння (об'єктивно протиправного діяння), передбаченого Особливою частиною КК України. Крім основної підстави, у деяких випадках законодавець встановлює додаткові умови для застосування окремих видів кримінально-правових заходів (допущене зловживання правом, належна постзлочинна поведінка особи тощо), що дає можливість визначення їх як факультативних підстав застосування заходів кримінально-правового впливу. Особливість поєднання основної та факультативних підстав у процесі застосування кримінально-правових заходів різних видів забезпечує унікальність здійснення кримінально-правового впливу.

По-третє, кримінально-правові заходи, їх система характеризуються наявним культурологічним аспектом, продиктованим тим, що кримінальне право в цілому являє собою узгоджену на культурологічних засадах систему соціальних норм, орієнтованих на захист цінностей соціального, матеріального і духовного характеру, які є здобутками та надбаннями людської культури. Таким чином, кримінальний закон являє собою соціокультурний конструкт, орієнтований на регулювання групової та індивідуальної кримінальної активності шляхом здійснення комплексного впливу на всіх учасників кримінальних правовідносин. Відповідно кримінальний закон як єдине джерело кримінального права за своїм змістом є значно багатограннішим, ніж «закон про злочин і про кримінальну відповідальність за його вчинення». За своїм змістом кримінальний закон – це нормативно-правовий акт, в якому крім злочину визначаються властивості об'єктивно протиправних діянь, а в майбутньому і кримінальних проступків. Значно різноманітнішим є кримінальний закон й у формах здійснення кримінально-правового впливу, які не обмежуються виключно кримінальною відповідальністю і характеризуються застосуванням інших заходів як примусового, так і реабілітаційно-заохочувального характеру.

Необхідність уніфікації кримінально-правових понять як у законодавстві, так і кримінально-правовій доктрині вимагає звернення до

етимології терміна «кримінально-правовий захід», який набуває все більшого поширення у зв'язку з продовжуваною гуманізацією кримінального права. При цьому слід враховувати, що сам термін «заходи» (російською мовою «меры») має широке міждисциплінарне використання, оскільки достатньо активно вживається в кримінальному процесуальному законодавстві (заходи забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи, заходи забезпечення цивільного позову та ін.), у законодавстві про оперативно-розшукову діяльність (оперативно-розшукові заходи та ін.) тощо.

В українській кримінально-правовій доктрині набули поширення терміни «кримінально-правові міри» та «кримінально-правові засоби», використання яких уявляється недоречним через такі аргументи. Лексема «захід» у перекладі на російську мову має два відповідники: «мера», «мероприятие». У свою чергу, російське слово «мера» перекладається на українську як 1) *міра*; 2) *захід*. Саме так указано в російсько-українському словнику за редакцією відомого вітчизняного мовознавця С. І. Головащука, виданого у 1969 р.¹¹ Причому ці два слова – *міра* та *захід* – мають різне значення. Так, *міра* визначається як одиниця виміру чого-небудь; те, чим міряють, вимірюють; величина, розмір, ступінь¹²; а *захід* – як сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь¹³. Такі визначення надані в академічному словнику української мови в 11 томах за редакцією академіка І. К. Білодіда. Тому вживати слово «*міра*» в контексті дослідження прийомів і способів впливу на осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, видається неможливим, оскільки це калька з російської мови. Що стосується використовуваного терміна «засоби», то слід зазначити, що «*засіб*» означає прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь,

---

¹¹ Русско-украинский словарь в 3 томах / под. ред. С. И. Головащука – Т. 1: А–М. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 666.

¹² Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. – Том 4: І–М. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 744.

¹³ Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. – Том 3: З. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 381.

досягти чого-небудь; *спосіб*; те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі. Тому коли мова йде про застосування декількох способів та прийому (а фактично засобу) правового впливу в сукупності – а саме так визначається кримінально-правовий захід – доцільнішим є використання терміна «кримінально-правовий захід», який охоплює всю сукупність прийому та способів здійснення кримінально-правового впливу. Ще одним аргументом на користь послуговування саме цим терміном є вживання в кримінальному законі таких понять, як «заходи медичного характеру», «заходи виховного характеру», та у кримінально-правовій науці таких термінів, як «заходи соціального захисту», «заходи безпеки» тощо.

Доречно зазначити, що використана українським законодавцем мовна конструкція «заходи кримінально-правового характеру» є недостатньо вдалою, оскільки її застосування супроводжується значними складнощами. Так, при визначенні юридичної природи примусових заходів медичного характеру їх повна характеристика може бути представлена такою мовною конфігурацією: «заходи кримінально-правового характеру примусові заходи медичного характеру», яка є штучно складною і супроводжується тавтологією. Уявляється, що більш вдалим слід визнати термін «кримінально-правові заходи», який і буде використовуватися в подальшому дослідженні¹⁴.

Кримінально-правовий захід характеризується структурою, що уособлює його властивості, які умовно можна поділити на такі, що мають об'єктивний, та такі, яким притаманний суб'єктивний характер.

Суттєвою властивістю кримінально-правового заходу об'єктивного характеру, яка одночасно уособлює цілеспрямованість його застосування в процесі здійснення кримінально-правового впливу, виступає соціальна справедливість. Визначення соціальної справедливості як мети застосування системи кримінально-правових заходів вимагає звернення до характеристики

---

¹⁴ Козаченко О. Ознаки та властивості кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. проф. О. В. Козаченка, проф. Є. Л. Стрельцова. – Миколаїв : Іліон, 2016. – С. 36–37.

цього поняття в контексті здійснення кримінально-правового впливу. Загальновідомо, що соціальна справедливість являє собою основний елемент соціальних відносин, який є похідним від рівних і справедливих можливостей кожної людини щодо реалізації власного потенціалу. В юридичному аспекті соціальна справедливість розглядається як відповідність між правами та обов'язками, між діями та відданням, між працею та винагородою. У кримінально-правовому аспекті соціальна справедливість характеризується відповідністю між протиправними діями і примусовими заходами кримінально-правового впливу, між правомірною постзлочинною поведінкою і реабілітаційно-заохочувальними заходами, між заподіяною шкодою та заходами з їх відшкодування або компенсації.

Соціальна справедливість в умовах домінування принципу верховенства права є більш складним явищем, ніж у традиційному розумінні відповідності між злочином і покаранням. Сучасний підхід до аналізу інструментальних характеристик кримінально-правових заходів вимагає зосередження уваги на чотирьох напрямках забезпечення відповідності: по-перше, відповідність між суспільно небезпечним діям і примусовими кримінально-правовими заходами, які застосовуються до особи, що його вчинила; по-друге, відповідність між шкодою, завданими збитками і заходами реституційно-компенсаційного характеру; по-третє, відповідність між позитивною постзлочинною поведінкою та реабілітаційно-заохочувальними заходами; по-четверте, пошук узгодженості між інтересами людини, суспільства і держави¹⁵.

Таким чином, застосування кримінально-правових заходів має супроводжуватися або відновленням стану соціальної справедливості, порушеним учиненим діями із ознаками злочину, що досягається застосуванням примусових заходів кримінально-правового впливу,

---

¹⁵ Козаченко О. В. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко // Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада : колективна монографія / за заг. ред. О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. – Одеса : Гельветика, 2015. – С. 120–135.

необхідних і достатніх у певних умовах вчинення кримінально протиправного діяння, або формуванням стану соціальної справедливості шляхом застосування реабілітаційно-заохочувальних заходів за результатом справедливої оцінки постзлочинної поведінки особи.

Крім зазначеної мети, об'єктивні властивості кримінально-правових заходів репрезентуються в підставах застосування кримінально-правового впливу, якими виступають: по-перше, основні підстави: *злочини*, у разі вчинення яких застосовується покарання, примусові заходи виховного характеру до осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності, та інші кримінально-правові заходи; у майбутньому *кримінальний проступок*, під яким слід розуміти незлочинне кримінально каране діяння; *об'єктивно протиправні діяння*, вчинення яких супроводжується застосуванням примусових заходів медичного характеру, реституційно-компенсаційних заходів, примусових заходів виховного характеру до осіб, які досягли одинадцятирічного віку, але не досягли віку кримінальної відповідальності, та інші; по-друге, факультативні підстави: *зловживання правом*, яке забезпечує застосування таких заходів впливу, як примусове лікування, спеціальна конфіскація, кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб та інші; *позитивні постзлочинні діяння* (активна постзлочинна поведінка та події у виді певного стану (наприклад, вагітність, психічне захворювання та інші) або закінченням певного строку), якими обґрунтовується здійснення реабілітаційно-заохочувального впливу шляхом застосування відповідних кримінально-правових заходів.

Окремою об'єктивною властивістю кримінально-правових заходів слід визнати критерії культурологічної допустимості використання як окремих видів таких заходів, так і системи в цілому. Уявляється, що кримінально-правові заходи мають формуватися на засадах апробованої доцільності, відповідності ментальним, у тому числі й культурним особливостям розвитку українського суспільства.

Змістовні властивості кримінально-правових заходів із суб'єктивною природою проявляються, у першу чергу, при визначенні кола осіб, до яких вживаються вказані заходи, що за обсягом значно ширше кола осіб, які визнаються суб'єктами злочину. Так, загальним суб'єктом злочину визнається фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності та є осудною (ч. 1 ст. 18 КК України). До цих осіб застосовуються такі кримінально-правові заходи, як покарання. Суб'єктами же кримінально-правових заходів, крім зазначених осіб, є: неосудні та обмежено осудні особи, до яких вживаються примусові заходи медичного характеру; особи, які не досягли віку кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру; юридичні особи; інші особи, які за законом зобов'язані відшкодувати заподіяну злочинним діянням шкоду в процесі застосування реституційно-компенсаційних заходів; раніше судимі особи, до яких можуть бути вжиті превентивно-профілактичні заходи; іноземці та особи без громадянства із застосуванням екстрадиції як особливого заходу забезпечення; засуджені, до яких вживаються реабілітаційно-заохочувальні заходи. Таким чином, суб'єктний склад кримінально-правових заходів характеризується наявністю загального (співпадаючого з ознаками суб'єкта злочину), спеціального (наявність додаткових ознак до ознак суб'єкта злочину), особливого (відсутністю певних ознак суб'єкта злочину) видів суб'єктів, до яких можуть застосовуватися певні види заходів кримінально-правового впливу.

Крім того, суб'єктивні властивості кримінально-правових заходів виражаються в процесуальній складовій, яка забезпечує застосування того або іншого кримінально-правового заходу з урахуванням особливостей як самого діяння, так і особи, яка його вчинила. Процесуальний аспект суб'єктивних властивостей кримінально-правових заходів набуває відображення в судовому розсуді (судовій дискреції), під яким розуміють правозастосовну інтелектуально-вольову діяльність, яка проводиться в межах, визначених

кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством, і полягає в обґрунтованому і неупередженому виборі одного з варіантів рішення при здійсненні кримінального провадження в частині застосування кримінально-правових заходів.

Зазначена змістовна характеристика кримінально-правових заходів сприяє в умовах здійснення конкретного кримінального провадження реалізації мети застосування кримінально-правових заходів, що полягає в забезпеченні необхідного і достатнього впливу, вид і межі якого визначаються на засадах внутрішнього переконання осіб, наділених відповідним процесуальним правом.

Таким чином, внутрішня архітектоніка кримінально-правового заходу характеризується наявними структурними елементами (властивостями) об'єктивного та суб'єктивного характеру, до яких належать:

- соціальна справедливість як визначальна мета застосування будь-якого кримінально-правового заходу;
- підстави застосування заходу кримінально-правового впливу;
- культурологічне обґрунтування допустимості та доцільності застосування певного кримінально-правового заходу;
- суб'єктний склад;
- процесуальний аспект кримінально-правового заходу.

Дослідження кримінально-правових заходів через аналіз зазначених властивостей створює підґрунтя для уявлення всієї сукупності кримінально-правових заходів як узгодженої системи¹⁶, створеної з метою здійснення необхідного і достатнього примусового або заохочувального впливу для протидії злочинності у різних формах її існування.

Системоутворюючими ознаками кримінально-правових заходів слід визнати такі їхні характеристики. По-перше, кримінально-правові заходи мають соціально позитивний характер, незалежно від того, примусові вони чи

---

¹⁶ Борисов В. И. Другие уголовно-правовые последствия совершения общественно опасного деяния / В. И. Борисов, В. С. Батыргареева // Вісн. Південного регіонального центру Нац. акад. прав. наук України. – 2014. – № 1. – С. 135–136.

заохочувальні. При цьому слід ураховувати, що соціально позитивний характер кримінально-правових заходів є своєрідним «компенсатором» суспільної небезпеки, притаманній учиненому кримінальному правопорушенню, а у випадку, коли підставою для застосування кримінально-правових заходів виступає позитивна постзлочинна поведінка особи – заохочувальним мотивом для правомірної поведінки в майбутньому. По-друге, вони є визначеними у спільному для них нормативно-правовому акті – Кримінальному кодексі України. У зв'язку з цим слід зауважити, що деякі кримінально-правові заходи законодавець помилково розмістив в інших джерелах права, зокрема, мова йде про превентивно-профілактичні, реституційно-компенсаційні заходи, які за своєю юридичною природою мають бути віднесені до кримінально-правових заходів і тому набути нормативного закріплення в кримінальному законі України. По-третє, основною підставою застосування кримінально-правового заходу виступає вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом як злочин (проступок). По-четверте, системі кримінально-правових заходів притаманна загальна мета – відновлення або формування стану соціальної справедливості, яка була порушена вчиненням кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння. По-п'яте, усі кримінально-правові заходи, які утворюють систему, мають загальні властивості об'єктивного і суб'єктивного характеру, що буде доведено при аналізі окремих видів кримінально-правових заходів. По-шосте, системі кримінально-правових заходів властива загальна здатність реалізовувати різні види функцій із метою досягнення поставлених позитивних, соціально значущих цілей.

Із урахуванням вищезазначеного можна зробити висновок, що систему заходів кримінально-правового впливу утворюють два самостійні види кримінально-правових заходів: примусові та заохочувальні. Як уже зазначалось, кожному кримінально-правовому заходу притаманні примус і заохочення, особливість поєднання яких утворює унікальність правового впливу при

застосуванні того або іншого заходу. Так, наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності правопорушника у зв'язку з передачею такої особи на поруки (ст. 47 КК України) поєднує в собі як заохочення (визнання винуватості у вчиненні правопорушення, відшкодування завданої шкоди та ін.), так і примус (виправдати довіру колективу і протягом року не ухилятися від заходів виховного характеру та не порушувати громадський порядок). Проте, ураховуючи той факт, що заохочувальний аспект є більш вагомим у процесі здійснення правового впливу, звільнення від кримінальної відповідальності з передачею особи на поруки розглядається в цілому як заохочувально-реабілітаційний кримінально-правовий захід. У свою чергу, застосування примусового заходу виховного характеру базується на примусі як способі впливу на поведінку особи, що не досягла повноліття, а вжиті при цьому прийоми свідчать про використання певного заохочення з метою корегування поведінки особи шляхом створення умов для морально-етичних переживань. Однак, ураховуючи домінування примусовості над заохоченням, законодавець справедливо відніс зазначений кримінально-правовий захід до примусових¹⁷.

Заохочувальні кримінально-правові заходи являють собою систему прийомів і способів впливу на поведінку особи, яка вчинила злочин (кримінальний проступок), з метою спонукання її до соціально позитивної поведінки шляхом пом'якшення або відмови від застосування примусового кримінально-правового впливу, за виключенням заходів, компенсаційного характеру. Серед значної кількості заохочувальних кримінально-правових норм особливу групу складають ті, якими регулюється застосування певних прийомів і способів правового впливу, а саме звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання та його відбування.

У свою чергу, примусові кримінально-правові заходи можна поділити на дві самостійні групи: каральні, тобто такі, застосування яких має на меті

---

¹⁷ Козаченко О. «Багатоколіїність» здійснення кримінально-правового впливу – вимога сьогодення / О. Козаченко // Юрид. вісн. – 2013. – № 1. – С. 85.

здійснити каральний вплив на правопорушника; і такі, що позбавлені мети карати, – інші кримінально-правові заходи примусового характеру. До каральних кримінально-правових заходів слід віднести: *засудження*, що являє собою самостійний примусовий захід кримінальної відповідальності, який полягає в закріпленій обвинувальним вироком суду засуджувальній оцінці, як діяння, так і особи, що його вчинила, із подальшим звільненням від призначення покарання; *покарання*, під яким розуміють особливий вид державного примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК України); *судимість* як певний правовий стан особи, що виникає внаслідок її засудження за вчинений злочин.

До інших кримінально-правових заходів слід віднести: *примусові заходи медичного характеру*, що являють собою примусовий вплив на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності або обмеженої осудності, що здійснюється у формі надання психіатричної допомоги; *примусове лікування* є особливим видом кримінально-правового заходу примусового характеру, що застосовується судом до особи, яка має небезпечну для інших осіб хворобу, шляхом надання медичної допомоги, необхідної і достатньої в конкретних умовах; *спеціальні кримінально-правові заходи*, до яких слід віднести *спеціальну конфіскацію* та *позбавлення спеціального права*, які застосовуються судом із метою попередження можливості вчинення діяння у майбутньому.

Окрему групу примусових кримінально-правових заходів утворюють: *примусові заходи виховного характеру*, що являють собою застосовувані судом до особи, яка не досягла повноліття, прийомів та способів правового впливу з метою здійснення її перевиховання й попередження можливості вчинення злочинного діяння у майбутньому; *заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб*, які застосовуються у випадку встановлення

факту вчинення злочинного діяння уповноваженим юридичної особи від імені та в інтересах останньої або невиконання обов'язків щодо запобігання корупції, якщо це призвело до вчинення передбаченого законом злочину.

У самостійній групі кримінально-правових заходів перебувають так звані *нетрадиційні заходи*, особливість яких полягає в тому, що вони передбачені актами іншої (не кримінально-правової) галузевої належності: *компенсаційні кримінально-правові заходи*, під якими слід розуміти примусові заходи індивідуального характеру, які застосовуються в судовому порядку з метою усунення заподіяної шкоди, відшкодування завданих збитків або відновлення порушених прав, тобто подолання тих суспільно небезпечних наслідків, які утворилися в результаті вчинення злочинного або об'єктивно неправомірного діяння; *превентивні кримінально-правові заходи* являють собою різновид соціально-профілактичної примусової діяльності, що має індивідуальний характер і здійснюється стосовно осіб, які відбули покарання до зняття або погашення судимості, з метою попередження вчинення вказаними особами злочинів; *заходи забезпечення* виконання нормативно визначених обов'язків, які покладаються на особу у зв'язку з учиненням нею кримінального правопорушення.

Таким чином, кримінально-правові заходи орієнтовані на утворення «багатоколіійної» та багатовекторної системи заходів кримінально-правового впливу, через застосування якої здійснюється кара, створюються умови для належної безпеки та справедливої кримінально-правової реституції та компенсації, забезпечується реалізація положень кримінального законодавства щодо належного застосування кримінально-правового впливу та необхідного використання заохочення. При цьому загальним завданням такої системи є здійснення необхідного і достатнього впливу на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом як злочин, з урахуванням балансу інтересів людини, суспільства і держави.

Список використаних джерел

1. Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации / Л. В. Багрий-Шахматов. – Одесса : Дизайн и полиграфия, 2000. – 566 с.
2. Борисов В. И. Другие уголовно-правовые последствия совершения общественно опасного деяния / В. И. Борисов, В. С. Батыргареева // Вісн. Південного регіонального центру Нац. акад. прав. наук України. – 2014. – № 1. – С. 135–150.
3. Вечерова Є. М. Заходи кримінально-правового впливу на злочини: поняття, умови застосування та види / Є. М. Вечерова // Наук. вісн. Міжнар. гуманітарного ун-ту. – 2011. – № 2. – С. 124–126.
4. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / В. К. Грищук. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2007. – 568 с.
5. Гуторова Н. О. Заходи кримінально-правового характеру / Н. О. Гуторова // Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 7 лютого 2014 року / відп. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Гельветика. – 2014. – С. 18–20.
6. Козаченко О. «Багатоколіїність» здійснення кримінально-правового впливу – вимога сьогодення / О. Козаченко // Юрид. вісн. – 2013. – № 1. – С. 81–87.
7. Козаченко О. В. Ознаки та властивості кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу / О. В. Козаченко // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. – Миколаїв : Іліон, 2016. – С. 31–51.
8. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культурологічний вимір : монографія / О. В. Козаченко. – Миколаїв : Іліон, 2011. – 504 с.
9. Козаченко О. В. Культурологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко // Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада : кол. монографія / за заг. ред. О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. – Одеса : Гельветика, 2015. – С. 120–135.
10. Лозінська І. А. До питання про поняття та зміст заходів кримінально-правового характеру / І. А. Лозінська // Вісн. Кримінолог. асоц. України. – 2014. – № 8. – С. 185–192.
11. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на осіб, які вчинили злочини : монографія / І. І. Митрофанов. – Кременчук : Вид. ПП Щербатих О. В., 2009. – 488 с.
12. Пономаренко Ю. А. Заходи безпеки за кримінальним правом України / Ю. А. Пономаренко // Вісник прокуратури. – 2011. – № 9. – С. 64–72.
13. Русско-украинский словарь в 3 томах / под. ред. С. И. Головащука. – Т. 1: А–М. – К. : Издательство «Наукова думка», 1969. – 700 с.

14. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. – Том 4: І–М. – К. : Наукова думка, 1973. – 840 с.

15. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. – Том 3: З. – К. : Наукова думка, 1972. – 744 с.

16. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? / М. І. Хавронюк // Юрид. вісн. України. – 2013. – 25–31 травня. – № 21 (934). – С. 6–7.

17. Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність / А. М. Ященко // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 775–783.

Козаченко А. В. Архитектоника уголовно-правового воздействия: понятие, свойства и система уголовно-правовых мер

В статье на основании предложенной авторской дефиниции уголовно-правовой меры определяются ее содержательные признаки, совокупность которых дает возможность разграничить меры уголовно-правового воздействия и меры, предусмотренные иными отраслями права. Выделяются объективные и субъективные свойства уголовно-правовых мер, установление которых позволяет обеспечить целесообразность, обоснованность и эффективность уголовно-правового воздействия в условиях модернизации уголовного закона как социокультурного конструкта, рассчитанного на регулирование групповой и индивидуальной уголовной активности.

Ключевые слова: уголовно-правовое воздействие, уголовно-правовая мера, объективные свойства уголовно-правовой меры, социальная справедливость, субъективные свойства уголовно-правовой меры.

Kozachenko O. V. Architectonic of the criminal and legal influence: the notion, peculiarities and the system of criminal and legal measures

On the base of the proposed definition of the criminal-legal measure, determined his informative features, the totality of which gives an opportunity for delimitation measures of criminal-legal influence and measures, which provided by other branches of law. There are objective and subjective properties of criminal-legal measures, installation of which gives a possibility to provide expediency, validity and effectiveness of criminal-legal influence with terms of modernization of the criminal law as sociocultural construct, calculated for regulation of group and individual criminal activity.

Key words: criminal and legal influence, criminal and legal measure, objective peculiarities of criminal and legal measure, social justice, subjective peculiarities of criminal and legal measure.